

## MAJTÉNYI GYÖRGY

## Így élt Kádár János

A ressentiment diktátorának mindennapjai

## Vezérkultusz

„Ez a medence már ki volt ásva és a betonmunkákhoz előkészítve voltak a vasvázak is. Ekkor a pártórség parancsnoka kifogás tárgyává tette, hogy oda belátnak és én ekkor szereztem tudomást arról, hogy ide fognak járni fürödni a felsőbb pártvezetőség tagjai is. Utasítást adtunk, hogy a föld emelkedését figyelembe véve úgy helyezték el a medencét, hogy oda belátni ne lehessen. Ekkor azonban Péter Gábor még olyan utasítást is adott, hogy a medencét egyben fordítsuk is meg. Így az egész vasvázat és a kiásott gödröt át kellett fordítani és a medence azután így épült meg.”<sup>1</sup> – a Péter Gábor-perben egy államvédelmi tiszt így számolt be arról, hogy miképp építtetett a főnökének kerti úszómedencét. Péter Gábor vallomása szerint a medencét Kádár János megirigyelte tőle, és rendelt magának egyet, holott, ahogy fogalmazott: „Anyagiakban Kádár nálam különb (!) volt, (...) persze Kádár is szerette a szépet és jót...”<sup>2</sup>

Kádár Jánosnak nem sok öröme telt az úszómedencében. Mire megépítették, a belügyminisztert bebörtönözték.<sup>3</sup> Később, már a hatalom éveiben

<sup>1</sup> Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) 2.1.V-150028/1 VI/1-a. Péter Gábor-per. Jegyzőkönyv Csapó Andor kihallgatásáról. (1957. április 3.)

<sup>2</sup> „Azért Csapónak azt mondta »csináljon nekem is egy olyan gödröt mint Péternek van, hadd áztassam ki benne a lábam«. Meg azt is, hogy »a szomszéd kert jó lenne, ha idetartozna, hadd tudjak én is úgy sétálni, mint a Péter«.” ÁBTL 2.1. V-150028 I/1-e Közreadja: KIS-KAPIN Róbert: „Úgy éltem itt, mint a bugyborék a vízen...” Péter Gábor börtönben írt feljegyzései, 1954. május–augusztus. *Betekintő*, 2007/2. www.betekinto.hu. (Utolsó letöltés: 2007. június 15.)

<sup>3</sup> PüNKÖSTI Árpád idézi könyvében a Kádár-villába beköltöző Katona Éva szavait: „Nem tudtuk, hogy a volt belügyminiszter villájába közben »lendületből« medence épül, így mire beköltöztünk – mint később megtudtuk, a Kádár villájába –, már ott állt az úszómedence.” PÜNKÖSTI Árpád: *Rákosi a csúcson, 1948–1953*. Európa, Budapest, 1996. 322. Amikor

Kádár visszatérhetett a villába, ám új szerepében, a párt első embereként, egy tudatos imázsváltást követően betemettette medencét. Kádár Jánosné férje döntését utóbb így magyarázta: „A vizet melegíteni kellett volna, az pedig nem kis pénz, s azt sem akarta az uram, hogy arról beszéljenek az emberek: Kádáréknál bezzeg úszómedence is van.”<sup>4</sup> Az első titkár tyúkokat vásároltatott a kertbe, és a teraszról krumplihéjjal etette őket. Vendégeinek mindig megmutatta a kert nevezetességét, a rózsadombi tyúkólat. A kukoricát reggel a kormányőrök szórták ki a baromfiknak, és esténként ők zárták vissza az állatokat az ólba. Amint visszaemlékezők mesélik, Kádár János szerette a friss tojást, ám ezen túl nyilván jelképes gesztus is volt a részéről, hogy tyúkokat tartott a villa udvarán.<sup>5</sup> Berecz János könyvében egy érdekes adalékkal egészíti ki a baromfiudvar legendáriumát: „Több alkalommal élvezettel mesélte [Kádár János], hogy szomszédja, aki Illyés Gyula volt, panaszkodik, mert a kakas korán ébreszti. Csodálkozott, hogy nem szokta meg a kukorékolást.”<sup>6</sup>

Az első titkárnak több más nevezetes szokása is volt. Jellegzetesnek számított például, hogy mindig Symphonia cigarettát szívott, és gyufával gyújtott rá. A halála utáni árverésen adták el azt a kis sámlit, amelyet mindig az ágya mellett tartott.<sup>7</sup> Kádár Jánost a közvélemény puritán ember-

---

Kádár János kiszabadult, akkor a házaspár a Fokos utcában lakott Kőbányán – Kádár Jánosné visszaemlékezése szerint – egy egyszoba-fürdőszobás lakásban, majd a Lékay téren Földvári Rudolf háromszobás lakását kapták meg. A villában eközben Bata István, majd egy Zala megyei titkár lakott. (Jóban-rosszban. Interjú Kádár Jánosnéval. V. *Magyarország*, 1989. november 3. 4–5.) November 7-e után rövid ideig a Parlamentben, azután pedig a Külügyi Szállóban laktak, egészen 1957 májusáig, amíg vissza nem szerezték a Cserje utcai házat. (Jóban-rosszban. Interjú Kádár Jánosnéval. IX. *Magyarország*, 1989. december 1. 4–5.) Bata István október 29-én a Szovjetunióba menekült. November 2-án tárgyalt a Moszkvába érkezett Kádár Jánossal, jelen lehetett a Szovjetunió Kommunista Pártja KB Elnöksége kibővített ülésén. 1956. november 16-án mint sztálinistát kizárták a pártból. Csak 1958-ban tért vissza Magyarországra.

<sup>4</sup> Jóban-rosszban. Interjú Kádár Jánosnéval. VIII. *Magyarország*, 1989. november 24. 4.

<sup>5</sup> BORENICH Péter: A Kádár-villa titka. In: Uó: *A Kádár-villa titka*. Mécs László Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1995. (175–194.) (1993. november 11. Kossuth Rádió 17 óra 5 perc.) 182–183.

<sup>6</sup> Berecz János amúgy Kádár egy gyermekkori emlékével magyarázza, hogy az első titkár a kertjében baromfikat tartott: „Az egyik meghitt beszélgetésünk alkalmával megkérdeztem tőle, honnan ered a baromfitartás iránti elkötelezettsége. Szíve szerint ő csak kakast tartott volna, de hát tyúk nélkül nem teljes a baromfiudvar (...) Kérdésemre, hogy mi ez a kakasmánia, azt válaszolta: amikor gyerekként a Dohány utca környékén laktak, *olyan egyedül volt*, csak egy kakast birtokolt, és azt madzagpórázon tartva, sétálgatott.” BEREZ János: *Vállalom*. Budapest-Print, Budapest, 2003. 348.

<sup>7</sup> BORENICH Péter: i. m. 178.

nek könyvelte el,<sup>8</sup> a legenda szerint kedvenc ételét, a grízes tésztát (más források szerint a káposztás vagy a krumpolis tésztát) a legszívesebben hokedliről falatozta rózsadombi villájában.<sup>9</sup> Az emberek el-elcsodálkoztak az első titkár szerénységén, egyszerűségén.

„...És milyen primitív / állat vala: diktátor, aki a krumplicipaprikást szereti, / nem a bélszint, ízlése sem volt.” – szöveg a környezetében Öregnek nevezett, a nép száján János bácsiként élő diktátorról Petri György egyik versében (*Marx*), ha nem is igazságtalanul, de valótlannul. Kádár János ízlése valójában nem sokban különbözött külföldi vagy magyar elvtársaiétól. Mégis – a tudatosan vállalt szerep miatt – a hatalom aurája másként alakult az ő személye körül; a feudálisnak ható szokásokat nem kötötték a személyéhez, másnak látszott elődjéhez és a környezetéhez képest is.

1951-ben Kádár Jánost még jóformán semmi sem különböztette meg a párt többi sztálinista vezetőjétől, sem nézetei, sem tettei, sem ismerhető személyiségjegyei. Nem tartozott a párt emblematikus politikusai közé. Széll Jenő idézte fel évtizedek múltán Déry Tibor és Kádár János egyik beszélgetését: „Valaki erdélyi, magyarul tudó román beszélgetett Déryvel erről, arról, és kérdezte, hogy most mi van Rajkkal, aki most külügyminiszter. Déry mondja, hogy igen most külügyminiszter. »És ki most nálatok a belügyminiszter?« Déry elkezdte a homlokát simogatni, azt mondja »Ki is most nálunk a belügyminiszter?« És odafordul a mellette ülő Kádár Jánoshoz: »Nem tudod, kérlek, ki most nálunk a belügyminiszter?« Mire Kádár nevetve mondta: »De igen, én vagyok.« »Jaj, bocsáss meg, kérlek szépen!« Nekem van egy olyan érzésem, hogy ezt Jánoska élete végéig nem tudta megbocsátani Dérynek.”<sup>10</sup>

Ahogy Rainer M. János megállapítja, a hatalom éveiben „Kádár számára politikai lehetőségként merült fel egyfajta, akár a korábbtól eltérő intenzitású és formájú kultusz”.<sup>11</sup> A köztudatban élő Kádár-képnek – Rainer

<sup>8</sup> Kádár János állítólagos, viszonylagos puritanizmusáról lásd HUSZÁR Tibor: *Kádár. A hatalom éve, 1956–1989*. Corvina, Budapest, 2006. 248–253. („A főnök nagyon szerette a zsiroskenyeret is...” A puritanizmus valósága és mítosza c. alfejezet.)

<sup>9</sup> HUSZÁR Tibor: i. m. 251.

<sup>10</sup> KÖRÖSI Zsuzsanna–MOLNÁR Adrienn: Kádár János emlékezete. Összeállítás az 1956-os Intézet Oral History Archívumának életútinterjúiból. In: RÁCZ Árpád (szerk.): *Ki volt Kádár? Harag és részrehajlás nélkül a Kádár-életútról*. Rubicon–Aquila–Könyvek, Budapest, 2001. (173–188.) 174.

<sup>11</sup> Rainer M. János ettől függetlenül kultusz nélküli emberként jellemzi Kádár Jánost, mivel úgy véli, hogy az első titkár végül elutasította kultuszépítést. RAINER M. János: *A kultusz nélküli ember*. In: *Uó: Bevezetés a kádárizmusba*. 1956-os Intézet–LHarmattan Kiadó, Budapest, 2011. (200–214.) 214.

meglátása szerint – két lényeges, fiktív elemekből is táplálkozó vonása volt: az egyik a munkásszarmazás, hogy ő maga is dolgozó, a másik, hogy az első titkár sokat szenvedett, amikor az ötvenes években Rákosiék börtönbe zárták. Ezzel szemben Kádár János alig dolgozott munkásként, szinte egész életében pártfunkcionárius volt. A szenvedéseiről szőtt történetek talán amiatt is teremthettek a közvéleményben eleven és hátborzogató képeket, mert nyilvánosan soha nem beszélt róluk. Annak legendája, hogy megkínózták – függetlenül attól, hogy igaz volt-e –, állítólag éppen tőle származott. Ezek a történetek róla, a hús-vér emberről, személyiségéről alig árultak el valamit, ám a magyar társadalom jó része számára mégis felkínálták a személyével és a rendszerével való azonosulás lehetőségét. (Mintha a Kádár-rendszer éppen azok érdekében épült volna ki, akik dolgoztak és szenvedtek az ötvenes években.) Ez a legendárium, vagy – nevezzük így – Kádár-kultusz, később olyan elemekkel bővült, amelyek azt sejtették, hogy az első titkár a magyar népalkatot testesítette meg. Eszerint Kádár János első titkárként sokat dolgozott, és sokat tett a jólét érdekében, még a rettegett szovjet vezetőkkel szemben is érvényesítette a magyar érdekeket. Emellett magas hivatala ellenére szerény, visszafogott embernek tűnt, olyan politikusnak, aki nem húz személyes hasznot a pozíciójából.<sup>12</sup>

A Kádár-kor sokat és sokak által elemzett jellemzői, a mindenkit élni hagyni és mégis szemmel tartani elve, a megbékülés és a titkosszolgálat, vagy a pragmatizmus és a doktrinerség, összetett, ellentmondásos képet sugallnak. Ezeknek a kép(zet)eknek a metszéspontján valahogy mindig kirajzolódik az első ember portréja, képzelt személyisége. Mintha mindaz, ami élhetővé tette a diktatúrát, az ő személyes tulajdonságaiból, személyiségjegyeiből következett volna. Kádár János a Rákosi-korszak pártvezetőihez képest a kompromisszumok emberének tűnt. Ennek természetesen lehettek a tudatos kultuszépítésből fakadó okai is, de valószínűbb egy olyan megközelítés, amelyik a rendszer kultuszteremtő lényegét – amely az „első emberről” alkotott képben öltött formát – az egymásra rakódó és összeadódó cselekedetek közös mintázatával magyarázza. Minden bizonytalansággal megalkotható az a fogalmi nyelv, amellyel ezek a képzetek összefoglalóan leírhatók. Ennek révén jellemezhető az a normarendszer, amely az egyéneket és a csoportokat megfosztotta az igazi társadalmi jelenlétet demonstráló cselekvés lehetőségétől, és a régi rendszerekből megmaradt

<sup>12</sup> Uo. 207–213.

demokratikus hagyományokat, hajlamokat, a valódi szabadságot képviselő szembeszegülést, az ellenállást egyre kisebb zárványokba szorította vissza.

Az 1956-os forradalom leverése után az új uralmi rend képviselői mindent megtettek annak érdekében, hogy még csírájában elfojtsák a rendszerrel szembeni ellenállást. A kisemberekben az igazságtalanul elszenvedett sérelmek miatt az igazságosság, még pontosabban a saját „igazság” nevében ébredő tehetetlen bosszút nevezi a társadalomtudományi szakirodalom – Nietzsche nyomán<sup>13</sup> – *ressentiment*-nak. Ez az erővel elfojtott ellenállás, a terror utáni állapot, a rezisztencia kényszerű feladása. A hétköznapi emberek ilyenkor – nem lévén sem legyőzhető ellenfél, sem tér a valódi cselekvésre – képtelenné válnak az ellenállásra. A kollektív düh és irigység megnyilvánulása a *ressentiment*, amely nem ölt látható formát, és nincs egyértelmű célpontja sem.<sup>14</sup> Az egyének cselekedetei ugyanis szinte kizárólag személyes érdekeket szolgálnak, egymás ellen hatnak és egymást korlátozzák.

A legnagyobb hatású elmélet, amelyet társadalomtörténészek a diktatúrák legitímációjáról, illetve e rezsimekben az egyéni cselekedetek szerepéről, jelentőségéről alkottak, egy magyarra alig lefordítható fogalomban teljesedett ki. Az *Eigensinn* (önfejűség) német irodalomból, filozófiából ismert fogalma tűnt alkalmasnak arra, hogy leírja a „többség”, vagyis azoknak az embereknek a magatartását, motivációit, akik ugyan nem voltak a lelkes hívei a náci vagy szovjet ideológián alapuló diktatúráknak, ám az ellenfelei sem, és akiknek mindennapi munkája, passzív magatartása ugyanakkor – mivel nem gátolta – segítette ezeknek a rendszerek a kiépülését és a fennmaradását. A szó valamiféle autonómiát jelent, de nem a szabad ember szabad akaratát, hanem az uralom különböző formáihoz alkalmazkodni képes és mindenkor alkalmazkodó állampolgárokét, mindazokét, akik kizárólag saját közvetlen érdekeiket tartották szem előtt.<sup>15</sup> Magyarországon is ők alkothatták meg a *ressentiment* társadalmát.

<sup>13</sup> Friedrich NIETZSCHE: *Adalék a morál genealógiájához*. Ford.: ROMHÁNYI TÖRÖK Gábor. Holnap Kiadó, Budapest, 1996. 34.

<sup>14</sup> Nietzsche arról ír, hogy a csöcselék és az előkelők küzdelmében a gyengék és az elesettek végül fölülkerekednek, és győzedelmeskedik a *ressentiment*-morál. Uo.

<sup>15</sup> Az *Eigensinn* fogalmáról lásd Alf LÜDTKE: *Geschichte und „Eigensinn”*. In: BERLINER GESCHICHTSWERKSTATT (szerk.): *Alltagskultur, Subjektivität und Geschichte. Zur Theorie und Praxis von Alltagsgeschichte*. Münster, 1994. 139–153. A fogalom ismertetése, adaptációja: MAJTÉNYI György: *Uraltak vagy önfejűek? Diktatúrák mindennapjai a német társadalomtör-*

Az 1956-os forradalom leverése után kétségkívül Kádár János számított az egyik leggyűlöltebb embernek az országban. A pártvezetőről alkotott kép megváltoztatása volt így az egyik alapkérdése a Kádár-rendszer legitímációjának. Az új hatalomnak elemi érdeke volt, hogy a pártvezetés ne legyen az el- és lefojtott indulatok célpontja, és az ellenséget az emberek inkább láthatatlan erőiben vagy a külső, megszálló hatalomban keressék. Kádár Jánosnak minden szimbolikus cselekedete arra irányult, hogy a társadalom valóban elnyomott csoportjai őt is a *ressentiment emberének* lássák, olyan politikusnak, aki valójában semmiben sem különbözik tőlük, a hétköznapi emberektől. Az első tiktár a köztudatban a társadalom emblematisztikus figurájává vált, a levert forradalom utáni világot jelképező antihőssé, jellegzetes „tulajdonságok nélküli” hétköznapi emberré, akit éppen az átlagemberekhez való hasonlóság, az arctalanság, az egyszerűség jellemzett.<sup>16</sup> A kultusz látszólagos hiánya szakítást jelentett a Rákosi-korszakkal, amelynek sokáig ő is a tevékeny szereplője volt, és amellyel számos téren – a látszat ellenére – mégis szembeszökő a folytonosság. Valójában, ami kultusz nélküliiségnek tűnik, éppen az adta a közösen megteremtett kultusz lényegét. Az új pártvezetőt a nyilvánosságban ez a szerep különböztette meg elődjétől és általában a kommunista diktátoroktól. Karizmatikussá tette a személyét, és ezzel hozzájárult uralmának a legitímálásához.

A „kommunista nyelvben”<sup>17</sup> a személyi kultusz fogalmát a bukott pártvezetők megbélyegzésére alkalmazták. Magyarországon is így jellemezték a Rákosi-rendszert, és ettől az új pártvezetés által Magyarországon is felfed(ez)ett, megalkotott jelenségtől határolódott el nyilvános cselekedeteivel Kádár János. A jelenkortörténet a pártvezetőknek a – társadalmi jelensé-

---

ténetírásban. Korall, 2001/3–4. 242–252.; MAJTÉNYI György: Ön-fejűség. A másik Németország történelme. *Aetas*, 2003/1. 142–148.; Uő: *A tudomány tajtorjája. „Társadalmi mobilitás” és „új értelmiség” Magyarországon a II. világháború után.* Magyar Országos Levéltár–Gondolat Kiadó, Budapest, 2005.

<sup>16</sup> RAINER M. János: i. m.

<sup>17</sup> Stephen KOTKIN a bolsevik nyelvhasználatáról (*speaking Bolshevik*) szülő fejtegetéseiben azt elemzi, hogy a hatalom miképp konstruált nyelvileg társadalmi jelenségeket, és próbálta meg ezáltal is befolyásolni a hétköznapi emberek magatartását. A kortársak ugyanis a hatalom nyelvezetének és szóhasználatának elsajátítása révén olyan pályára léptek, ahol csak a hatalom által diktált szabályok szerint játszhattak, és így végső soron a „hivatalos társadalom” tagjaivá váltak, legalábbis fenntartották vagy elfogadták annak látszatát, hogy létezik ilyen. Stephen KOTKIN: *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization.* Berkeley, University of California Press, 1995. 224–225.

gektől nem független – kultuszát leginkább a vezérkultusz fogalmával jelöli, amellyel akár Kádár János imázsteremtése, nyilvános szereplése is leírható.<sup>18</sup> A társadalomtörténészek a vezérkultusz jelenségét többnyire a társadalmi környezet sajátosságai, valamint társadalmi funkciói alapján értelmezik. (Elemzéseik így általában Max Weber uralomfogalmát és Clifford Geertz antropológiai ihletésű karizmaértelmezését alkalmazzák.)<sup>19</sup> A kultuszteremtés és -építés korabeli jelensége jobban láthatóvá válik, ha megismerjük az első titkár hétköznapi életét, az elhallgatott, illetve láthatatlanná tett mozzanatok, a kultusz és a mindennapok közötti ellentmondásokat. A nyilvánosságban Kádár János a hétköznapi emberek képviselőjeként jelent meg, átlagembernek látszott (ebben ragadható meg a vezér karizmájának a lényege), ám életvitele valójában mit sem különbözött a többi pártvezetőétől.

## A historizáló otthon

A pártvezetők többsége a Rózsadombon, illetve Pasaréten lakott; a budai hegyvidéket a környelv egységesen Káderdülöként emlegette.<sup>20</sup> Az ötvenes évek – a rendszer ideológiájából következően, amely elvileg nem bátorította a magánépítkezéseket – nem teremthetett hagyományt a villaépítésben. Jellemző mégis, hogy a funkcionáriusok közül az, aki tehette, milyen épületet választott magának;<sup>21</sup> az államosított házak ugyanis széles választé-

<sup>18</sup> APOR Balázs– Jan C. BEHREND–Polly JONES–E. A. REES (szerk.): *The Leader Cult in Communist Dictatorships: Stalin and the Eastern Bloc*. Palgrave–Macmillan, New York, 2004.; Klaus HELLER–Jan PLAMPER (szerk.): *Personality Cults in Stalinism/Personenkulte im Stalinismus*. V&R unipress, Göttingen, 2004. Yves Cohen a „nagy egyes” kultusz elnevezés használatát ajánlja: COHEN, Yves, „The Cult of Number One in an Age of Leaders,” *Kritika: Explorations in Russian & Eurasian History* 8, 2007/3. 597–634. A vezérkultusz fogalmáról magyar nyelvű összefoglalás: APOR Balázs: Vezérkultusz Sztálin-módra. *Aetas*, 2006/1. 211–220.

<sup>19</sup> PLAMPER, Jan: Introduction: Modern Personality Cults. In: Klaus HELLER–Jan PLAMPER (szerk.): i. m. 13–42.

<sup>20</sup> A korabeli uralmi elit életformáját erről szóló monográfiámban elemzem részletesen: MAJTÉNYI György: *Kivonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2009.

<sup>21</sup> A levéltári források alapján bizonyítható, hogy az új vezetőknek és feleségeiknek igenis voltak igényeik, előzetes kívánságaik, és válogattak a rendelkezésre álló épületek között. Csapó Andor például a következőképpen emlékezett vissza az egyik esetre: „Vas Zoltán utasított, hogy Czottner miniszternek egy villát szerezzek, de ez nem ment gyorsan, mert Czottner felesége bizonyos típushoz ragaszkodott. Erre Gerő a következő utasítást küldte: »Péter e.! In-

kot kínáltak.<sup>22</sup> Kádár János a háború után a rózsadombi Cserje utcában kapott villát. A négy és fél szobás, százhetvenhárom négyzetméteres, szinte stílusjegyek nélküli, kívülről jellegtelennek ható ház közvetlen környezetében több elegáns, historizáló stílusú, illetve modern épület állt.<sup>23</sup> A rózsadombi Cserje utcában a Kádár-villa szerénynek hatott.

Utólag sem láthatunk át a Cserje utcai villa falain, az első titkár hétköznapi szokásait így tüzetesebben nem ismerjük, ám – mivel fennmaradtak fotók a lakásról – tehetünk egy képzeletbeli sétát a házban.<sup>24</sup> A Kádár-házaspár a lakást döntően a két háború között készült neobarokk bútorokkal rendezte be. Kádár Jánosné 1989-ben így emlékezett: „...ami a bútorokat illeti, azokat szinte darabonként vettük, azután, hogy az uram kiszabadult a börtönből. Volt, amit a bizományiban vásároltunk részletre. A képek többsége eredeti. Főként Szőnyi és Egry képek. Én vettem őket, egyenként a férjem születésnapjára, árverésen, ha megtetszett nekem valami, s van olyan is, amit ajándékba kaptunk.”<sup>25</sup> A bútorok egy részét Kádárék bi-

---

tézzék el soron kívül a Czottnér villa ügyét. Miért késedelmeskednek? Gerő.” Csapó Andor levele a Gyűjtőfogházból Kiss Károlynak a KEB elnökének. (1954. augusztus 13.) ÁBTL 2.1. V-150028/1 VI/1-a.

<sup>22</sup> A villaépítéssel Magyarországon mindvégig megőrizte viszonylagos függetlenségét az egyes korszakokat uraló építészeti stílusoktól, mivel a tervezőknek nagymértékben alkalmazkodniuk kellett az építetők egyéni ízlésvilágához, értékrendjéhez. (SÁRMÁNY-PARSONS Ilna: Villa és családi ház. In: *Polgári lakáskultúra a századfordulón*. Összeáll. és a bev. írta: HANÁK Péter. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1992. 179–223.) A megrendelésre dolgozó építészek mindazonáltal igyekeztek érvényesíteni egyéni stílusukat, esetenként úgy, hogy félrevezették a tehetős, ámde naiv építetőt. Rácz György például, akinek illegális kommunista múltja miatt nem volt lehetősége arra, hogy önálló építési gyakorlatot folytasson, 1940-ben egy iroda nevében úgy tervezett „svájci stílusú” villát, hogy „svájci” tetővel leplezte valójában modern épületét. (PARMER György: *Magyar építészet a két világháború között*. Második, bővített kiadás. Terc, Budapest, 2001. 109–111.)

<sup>23</sup> Az utcát többnyire értelmiségi középosztálybeli családok lakták a háború előtt. Az 15139/3. helyrajzi számú villa korábbi lakója Vértes Istvánné volt. A házat tervező építész neve nem ismert, mivel a tervtári anyagból hiányzik a villa építésének tervdokumentációja. 1990-ben a lakbért úgy számolták ki, hogy a villa alapterületét 110 m<sup>2</sup>-nek vették, ám a korábbi tanácsi (1970-es, illetve 1971-es) felmérések és az alaprajzok szerint a ház valójában 173 vagy 173,5 m<sup>2</sup> volt. MOL P 2065. 7. doboz 6. tétel, 7. tétel. (Kádár János személyi iratainak új jelzete: PSZL VI. 765.)

<sup>24</sup> A Kádár Jánosné halálát követően megtartott árverés katalógusa alapján ismertetem a lakás bútorzatát: Kádár Jánosné hagyatékának árverése. 1993. március. Műgyűjtők galériája, Aukciós ház. A Bútor című katalógusrész (oldalszámok nincsenek) a 744.-től a 783. tételig terjed.

<sup>25</sup> A berendezésről Kádár Jánosné így nyilatkozott: „Itt nincs és nem is volt soha semmilyen luxus. Nekem sem volt rá szükségem, az uram pedig nem túrt volna meg semmit.” Még férje halála után sem engedte azonban, hogy a házról fényképeket készítsenek. Jóban-rossz-

zonyosan nem vásárolták, hanem a párt raktáraiban választották ki, a képek közül pedig sokat ajándékba kaptak.<sup>26</sup> Való igaz azonban, hogy gondosan alakították ki a villa enteriőrjét. A falakat Szőnyi István és Egry József festményein kívül még Rippl Rónai József, Derkovits Gyula és Czóbel Béla képei díszítették. A padlót az egész lakásban mindenhol kézi, illetve gépi csomózású perzsaszőnyegek borították. A ház teraszáról panorámaképek nyíltak a városra. A személyzet (a házvezetőnő és az örök) szobáit az alagsorban alakították ki. Az örök külön életet éltek, ám az „elvtársnő”, aki a vendégeknek a kávé és a konyakot vagy a whiskey-t szolgálta fel, talán egyedülként, részese volt a Kádár-család mindennapjainak.

A ház reprezentatív helyiségének a nappali szoba számított, ahová egy kis előszobán keresztül lehetett bejutni, ennek fő éke egy historizáló márványbetétes, fakeretes kandalló volt. A helyiséget a házaspár szalonszerűen rendezte be. Bútorzata a századfordulás historizmust és a két világháború közötti neobarokkot ötvözte sajátosan; a legértékesebb bútordarab egy századfordulás historizáló szekrényke volt.<sup>27</sup> Az antik berendezést nyolcágú rézcsillár világította meg. A nappaliban állt Kádár János díszes barokk stílusú sakkasztala, a táblát rakott mivű inda ölelte körbe. Kevesen sakkozhattak itt. Szabadidejében Kádár János csak a „klubtagoknak”<sup>28</sup> mondott emberekkel találkozott: Aczél Györggyel, Sándor Józseffel, Biszku Bélával. Néha Szirmai István vagy Orbán László csatlakozott hozzájuk, illetve még az első időkben Marosán György. Többnyire azonban nem Kádáréknál gyűltek össze.<sup>29</sup>

---

ban. Interjú Kádár Jánosnéval. V. *Magyarország*, 1989. november 3. 5. Aczél György így írt – mint látni fogjuk, igazságtalanul – Kádárék lakásáról: „.... vegyítve volt a lakásán is (...) a legőcskébb giccses műkandalló a nagyon szép Szőnyi- és Egry-képekkel (...) minden autodidakta-tára jellemző ez, hogy akármennyit fejlődik, bizonyos értelemben vegyes az ízlése.” ACZÉL György: Egy Kádár-portré töredékei. Közreadta, bevezette és jegyzetekkel ellátta: RÉVÉSZ Sándor. *Beszélő*, 1999/10. (101–129.) 120.

<sup>26</sup> MOL P 2065. 7. doboz 6. tétel.

<sup>27</sup> Rostás Péter művészettörténész szíves közlése. (Általában is köszönettel tartozom neki a kutatáshoz nyújtott nagylelkű, önzetlen segítségért.) Az árverési katalógus szerint Lajos Fülöp kora és a harmadik császárság stílusa (*seconde empire*) közötti átmeneti stílusirányt képviselt. Kádár Jánosné hagyatékának árverése. 744.

<sup>28</sup> HUSZÁR Tibor (szerk.): *Kedves, jó Kádár elvtárs! Válogatás Kádár János levelezéséből, 1954–1989*. Osiris, Budapest, 2002. 727. 30. levél.

<sup>29</sup> ACZÉL György: i. m. 112. Egyedül Kádár Jánosné emlékezett úgy, hogy náluk gyakoriak voltak a vendégségek: „mint köztudott, Kádár János szerette a zsúrokat, s ilyeneket gyakran rendezett is a lakásán.” Jóban-rosszban. Interjú Kádár Jánosnéval. VI. *Magyarország*, 1989. november 10. 4.

A nappali egyik szegletében helyezte el az első titkár azt a Minivizor televíziót, amelyet ajándékba kapott, és állítólag csak a május 1-jei közvetítések alkalmával kapcsolt be. (Ez is egyik oka lehetett annak, hogy idős korában mindinkább bezárkózott, és eltávolodott a villa, illetőleg a KB-székház falain kívüli világtól.) Ha a házba nagy ritkán hivatalos vendég érkezett, akkor az első titkár itt ültette le. Amikor például 1970-ben az óbudai tsz elnöke látogatott el hozzá, itt kínálta meg őt Kádár János (házvezetőnöje) – korabeli fotók tanúsága szerint – skót whiskey-vel pálinkáspohárból.

A szalonból nyílt még két helyiség, amit a vendégek láthattak. Az étkezőhelyiség berendezése volt a legegyszerűbb: modern étkezőasztal hat székkal, az egyik falnál egy kanapé állt. A sarokban kis faragott ládikát helyeztek el – talán az első titkár szerény személyiségét hangsúlyozandó. A szalonból nyílt a dolgozó-, vagy könyvtárszoba, ahol koloniál és modern polcokon tárolták Kádár János könyvgyűjteményét; a pártvezér egyik hobbija (a sakk és a kártya mellett) ugyanis az olvasás volt. Aczél György visszaemlékezése szerint Kádárnak „visszatérő könyve volt Hašek Švejkje”.<sup>30</sup> Krimet, ponyvát is szívesen olvasott,<sup>31</sup> és kedvelte a vadászkönyveket, utóbbiak közül például gróf Széchenyi Zsigmond írásait, akivel többször együtt vadászott, s a szépirók közül szívesen forgatta a telekszomszéd Illyés Gyula alkotásait és élete végén Keresztury Dezső könyveit. (Kádár János rengeteg kötetet kapott a legkülönbözőbb szerzőktől ajándékba, „tisztelői” mindig ellátták őt olvasnivalóval.)<sup>32</sup>

Az előbbi két helyiséggel ellentétben a lakás legmeghittebb, félreeső szobájának, a hálónak egységes, elegáns berendezése volt, a helyiséget ólomkristály csillár és falikarok világították meg. A két háború között készült neobarokk garnitúra éjjeliszekrénye alatt tartották Kádárék a legendássá vált sámlit. A fotókon jól látható, hogy e rusztikus bútordarabot gondos kezek a hálószoba elegáns bútoraival megegyező színűre pácolták. A házaspár franciaágyon aludt. Aczél György visszaemlékezése szerint Kádár gyöngéd, figyelmes férjnek mutatkozott.<sup>33</sup> A házaspár ránk maradt levelei is bizonyítják, hogy erős érzelmi kötelék fűzte őt a feleségéhez. Tamáska

<sup>30</sup> ACZÉL György: i. m. 120.

<sup>31</sup> KATONA István: A „szentély”. Látogatás Kádár János hivatalában. In: RÁCZ Árpád (szerk.): i. m. 204.

<sup>32</sup> JÓBAN-ROSSZBAN. Interjú Kádár Jánosnéval. V. Magyarország. 1989. november 3. 5.

<sup>33</sup> ACZÉL György: i. m. 122.

Mária egyszer így írt férjének: „Gyerekem írd, és gyere okvetlen, mert én nem tudom, mit csinálok Veled, ha nem fogadsz szót. Gondolom, mégiscsak megverlek.”<sup>34</sup> Máskor meg így fogalmazott: „Szervusz, most már ígérem, elköszönök és megyek buncizni. Szeretettel: Én.”<sup>35</sup> (Igaz, Tamáska Mária egy alkalommal, amikor pártbeli rehabilitációjáról volt szó, levelében, „elvtárs”-nak szólította férjét.<sup>36</sup>)

A hatvanas évektől a pártvezetők körében mindinkább felerősödtek a tulajdonszerzési törekvések. A gyermektelen Kádár-házaspár nem rendelkezett saját ingatlanokkal (a Cserje utcai villában bérlőként laktak), jóllehet Kádár Jánosné a fővárosi tanácstól 1981-ben kérte, hogy OTP-kölcsön révén megvásárolhassák a Cserje utcai házat, ám végül nem használták ki ezt a lehetőséget.<sup>37</sup> Az értékes vagyontárgyakat azonban ők is gyűjtötték, keresetük egy részét is erre fordították. (Megjegyzendő, hogy Kádár János magas jövedelmét évről évre jelentős szerzői honorárium egészítette ki, amelyet a nagy példányszámban megjelent, és külföldön is kiadott könyvekért kapott.<sup>38</sup>) Legértékesebb vagyontárgyaik a központi raktárakból beszerzett, ajándékként kapott, illetve megvásárolt bútorok, képek voltak, valamint Kádár János fegyvergyűjteményének darabjai. A pártvezető hagyatékában 31 darab vadászfegyver és 50 vadásztőr maradt fenn.<sup>39</sup> Ezek egy részét szintén ajándékba kapta (nemcsak Cedenbal mongol pártvezér,<sup>40</sup> hanem Helmuth Schmidt nyugatnémet kancellár, vagy Franz Joseph Strauss bajor miniszterelnök is ajándékozott neki vadászfegyvert<sup>41</sup>), másik részét viszont ő maga vásárolta.<sup>42</sup>

A Kádár házaspárnak csak egyszer volt saját (magántulajdonú) gépkocsija, egy Volga, amelyet Kádár Jánosné kapott ajándékba Hruscsov nejétől, Nyina Petrovnától. Tamáska Mária 1989-ben úgy emlékezett, hogy az autót az államnak adták el 30 000 forintért: „ennyire értékelték, s mi nem

<sup>34</sup> Kedves, jó Kádár elvtárs! I. m. 691. 5. levél.

<sup>35</sup> Kedves, jó Kádár elvtárs! I. m. 706. 15. levél.

<sup>36</sup> Kedves, jó Kádár elvtárs! I. m. 714. 23. levél.

<sup>37</sup> MOL P 2065. 7. doboz 6. tétel.

<sup>38</sup> MOL P 2065. 1. doboz 7. tétel.

<sup>39</sup> MOL P 2065. 1. doboz 25. tétel.

<sup>40</sup> KEDVES Gyula: Ajándék Keletről. A nyugati ipar remeke. *Kaliber* (önvédelmi, vadász-, katonai és sportfegyverek szaklapja), 1999. április 14. 16–18.

<sup>41</sup> KEDVES Gyula: Kádár-vadászfegyverek. Ajándék a túlsó partról. *Kaliber* (önvédelmi, vadász-, katonai és sportfegyverek szaklapja), 1999. augusztus. 34–36.

<sup>42</sup> MOL P 2065. 1. doboz 16. tétel.

akartunk nyereszkedni”.<sup>43</sup> Ennek ellenére pénzzé tették a szovjet pártfogó protokolláris ajándékát. Az első titkár nem tartotta meg azt a Niva vadászterepjárót sem, amelyet Brezsnjev 1979. évi magyarországi látogatásakor ajándékozott neki.<sup>44</sup> Kádár János – a visszaemlékezések szerint – nem rajongott az autókért, leginkább a kor reprezentatív különvonatán (az „ezüstnyílon”) szeretett utazni,<sup>45</sup> de amikor mégis gépkocsiba ült, őt is S-osztályú – golyóálló ólombetétekkel ellátott – Mercedes szállította. Az első titkár élvezte a pozíciójával járó előnyöket, követte az elit szokásait, és kötelezte őt a protokoll. A korban a hatalmat is szimbolizáló S-osztályú Mercedesre az utókor a rendszer reprezentánsa, névadója után találóan a Kádár-merci címkét ragasztotta.<sup>46</sup>

## Szocreál munkahely

A Kádár-korban a pártközpont (az MSZMP Központi Bizottsága) megkapta a belügyminisztérium 1950-ben épült modern épületét a pesti Dunaparton. A költözésben az épület lépcsőit korábban belügyminiszterként koptató Kádár Jánosnak döntő szerepe lehetett.<sup>47</sup> Az első titkár új irodáját így ismét a régi helyen rendezhette be.

A dolgozószoba és a titkárság miliője más hangulatot sugárzott, mint a Kádár házaspár historizáló stílusban berendezett, elegáns, Cserje utcai otthona. Az a funkcionárius vagy magas rangú külföldi vendég, aki Kádár János hivatalába látogathatott, miután fogadta az ajtó előtt strázsáló kormányőr tisztelgését, a titkárság előterébe lépett be. Itt ült az a civil öltözetet viselő kormányőrtestvér, aki a rózsadombi villából az első titkárt mindennap a munkahelyére, az MSZMP-székházba kísérte. Ebből a helyiségből nyílt az

<sup>43</sup> Jóban-rosszban. Interjú Kádár Jánosnéval. *V. Magyarország*, 1989. 44. sz. november 3. 4–5.

<sup>44</sup> BEREZ János: *Vállalom*. Budapest-Print, Budapest, 2003. 360.

<sup>45</sup> A kor reprezentatív különvonata ma a Vasúttörténeti Parkban tekinthető meg, a látogató megsemmisítheti a vonat utasterének díszes kárpitjait, igényes belső kialakítását. A szerelvény rendészeti biztosításához lásd a következő dokumentumot: A „K”-vonat (kormányvonat) biztosítási tapasztalatai. (1963.) OSA (Open Society Archives) 357-2-1 7. d.

<sup>46</sup> Kiss Tibor: Talált tárgyak országa, avagy az „Öreg kocsija”. *Szoc.reál.*, 2006/8. sz. [www.szocreál.hu](http://www.szocreál.hu). (Utolsó letöltés: 2007. június 15.)

<sup>47</sup> A belügyminisztérium székháza, később az MSZMP Központi Bizottságának épülete, a Pártszékház az V. ker., Széchenyi rakpart 19. sz. alatt épült 1950-ben. PREISICH Gábor: *Intézmények, középületek*. In: PREISICH Gábor (szerk.): *Budapest városépítésének története, 1945–1990*. Tanulmányok. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1998. (121–156.) 126.

úgynevezett könyvtárszoba, amely valójában a fogadóhelyiség volt. A legmagasabb rangú hazai és külföldi vendégeket Kádár János személyesen kísérte be a hivatalába. A titkárnő szobáján keresztül lehetett bejutni hozzá.

A szoba puritán egyszerűséget sugárzott: Kádár irodájában hosszú tárgyalóasztal állt 12 karosszékkel. Itt fogadta a kisebb létszámú küldötteket, és itt tartották a Politikai Bizottság zárt üléseit is. A hosszú, téglalap alakú helyiség másik végében, a bejárattal szemben helyezték el Kádár János íróasztalát, amelyen a visszaemlékezések szerint sohasem tornyosultak iratcsomók, nem halmozódtak az elintézetlen ügyek, az első titkár mindent szinte azonnal – lehetőleg érkezés szerinti sorrendben – intézett, továbbküldött. A Honeckertől ajándékba kapott szocreál állólámpa világította meg Kádár János íróasztalát. Az iratok margójára, illetve külön lapokra az első titkár – sajátos rendszer szerint váltogatva a színeket – csehszlovák, Verstatil gyártmányú piros, kék és fekete ceruzákkal jegyeztelt. Ugyanolyan ápisznaptárba jegyezte be ő is a programjait fekete grafit-ceruzával (a naptárt fekete bőrtokban tartotta), mint amilyenbe, hogy teljes legyen az összhang, munkatársai is felírták a napirendjét.<sup>48</sup>

Szűrös Mátyás emlékei szerint „Kádár János abban az időben még igazán kemény magatartású ember volt. Ő nem tegeződött a kollégáival sem, csak néhánnal közülük. Nagyon adott arra, hogy bizonyos távolságot tartson a munkatársaival is.”<sup>49</sup> Közvetlen beosztottai szigorú emberként ismerték, a Kádár-titkárság tagjai saját magukat – a Kádár által megkövetelt vasfegyelem miatt – „Vasbrigádként” emlegették.<sup>50</sup>

A falakat más jellegű képek díszítették, mint a rózsadombi villában. A bejárattal szemközt, az első titkár íróasztala mögötti falon szimbolikus üzeneteket közvetítő alkotások függtek: az *Auróra* cirkáló rajza, valamint a híres, Holdra feljuttatott embléma, a Lenint, Marxot és Engelst ábrázoló dombormű másolata. A szoba falát egyetlen nagyméretű festmény díszítette, amely a sakkozó Lenint ábrázolta. (A *Time* fotóriportere például ez előtt állva fotózhatta le a Nyugaton is nagy taktikus hírében álló Kádár Jánost). Az ablakokkal szemközti falra Magyarország közigazgatási térképét akasztották és egy nagyméretű képet az 1957. május 1-jén a Hősök terén felvonult(atott) tömegről.<sup>51</sup>

<sup>48</sup> KATONA István: i.m. 203–204.

<sup>49</sup> KÖRÖSI Zsuzsanna–MOLNÁR Adrienn: i. m. 186.

<sup>50</sup> MOL P 2065. 1. d. 9. t.

<sup>51</sup> KATONA István: i. m. 204–205.

Kádár János szobájából egy kis helyiségen keresztül lehetett kijutni az MSZMP-székház mögötti parkra nyíló teraszra, ahová Kádár gyakran kísértált cigarettázni. Munkaidő alatt az első titkár időnként körbement az épületben, be-benyitott a szobákba, hogy véletlenszerűen ellenőrizze: a pártvezetők és munkatársaik valóban dolgoznak-e.<sup>52</sup>

A KB épületében volt a legfőbb párttestület, a Politikai Bizottság ülésterme is. A bizottság tagjai egy nagy ovális asztalnál tárgyaltak, ahol mindenkinek kijelölt, állandó, a rangsort tükröző helye volt – nem úgy, mint a legendában, amikor a lovagok Artúr király kerekasztalát ülték körbe –; az asztal egyik végén Kádár János elnökölt.<sup>53</sup>

A székház hallját Bernáth Aurél és munkatársai hatalmas faliképpel, a *Munkásállammal* díszítették, 1972-ben avatták fel a szekkót. Az örök utóbb úgy emlékeztek, hogy ez volt a nagy tojásrántották időszaka, mivel a képet, hogy dacoljon az idő múlásával, Bernáthék lenolajjal és tojással cementezték a falhoz.<sup>54</sup> Az alakok közé a művész odafestette író- és művészbáratait, sőt még maga Kádár János is látható a képen. Az első titkár sakkozik valakivel, mellette Aczél György kibicel. (A reneszánsz hagyomány nyomán a művészek rendszerint a megrendelőt és a mecénást is megfestették.) Kádár világossal éppen leüti az ellenfél vezérét, feje árnyékot vet a falra, glóriának látszik. A kép egyes értelmezések szerint behódolás a diktátornak és rendszerének, mások szerint irónia. A szekkón az alakok mindenesetre nem dolgoznak, csak mímelik a munkát, valaki strandpapucsban talicskát tol, mások nézelődnek. Mintha az egész munkásállam csak díszlet volna, a kép háttérében a ravasz sakkjátékkal.<sup>55</sup>

<sup>52</sup> Interjú Berecz Jánossal. Az interjú a *XXI. század* című műsor keretében készült augusztus 23-án.

<sup>53</sup> Váczi Tamás: *Újra a reformok élén. A beszélgetőtárs: Nyers Rezső*. Bács-Kiskun Megyei Lapkiadó Vállalat, Kecskemét, 1989. 45.

<sup>54</sup> Rózsa T. Endre: Nagy Imre, Kádár, Bernáth Aurél. *Balkon*, 2008/3. 11.

<sup>55</sup> Bernáth Aurél a kivégzett miniszterelnök, Nagy Imre alakját is megfestette, először állítólag a jellegzetes cvikkerrel, később azonban azt eltüntette, hogy a mártír miniszterelnök alakja mégse legyen felismerhető. Dávid 1971; György Péter: *Kádár-közpönyege*. Magvető Kiadó, Budapest, 2005. 21–31. György Péter a szekkót „a Kádár-rendszer hiteles és igazi önarcképének” nevezi. Rózsa T. Endre ellenben az iróniát a gúnyt emeli ki: Rózsa T. Endre: i. m. 10–11.

## Pihenés, nyarak

Kádár János – Rákosi Mátyáshoz és a többi pártvezetőhöz hasonlóan – szabadságának jórészét a pártüdülőkben töltötte. A pártvezetők kezdetben többnyire Balatonaligán kaptak nyaralót, a magánhasználatra kitűlt és a káderek személyes igényei szerint átépített villáknál valamivel kisebb rangot jelentett az őszödi üdülőbe (Balatonszemes és Balaton-őszöd határán található az épületegyüttes) szülő beutaló, amelyet a Minisztertanács tagjai vehettek igénybe. A párt üdülői később gombamód szaporodtak, a sláger azonban mindvégig a Balaton maradt.

Az MSZMP KB-nek a Balatonon Aliga és Arács mellett Földváron és Tihanyban volt még üdülője. A funkcionárius családok, ha nem a Balatont választották, akkor Dobogókőn vagy Leányfalun is kapcsolódhattak. A jelek szerint a legnagyobb presztízse mind közül a legkisebb üdülőnek, a balatonarácsi villának volt (amelyet érthető módon csak kevesen vehettek igénybe). Az épület 1938 és 1948 között az iparmágnás Brázay Zoltán nyaralója volt; Tábori Kornél, újságíró még 1941-ben a *Baltoni Kurírban* így vélekedett róla: „ez a Balaton mai architektúrájának legszebb alkotása”. A villa tervezője az elegáns épület kimódolt puritánságával azt jelezte, hogy „egy huszadik századi polgár otthonának épült, igaz, az ország egyik első, gazdag polgárának”.<sup>56</sup> Kádár János kifejezetten kedvelte az épületet, rendszeresen járt oda, amikor például 1954-ben kiszabadult a börtönből, akkor is itt pihent a feleségével.<sup>57</sup> Rangban ezt követte Aliga II, a leányfalui üdülő és a Dobogókői IV-es villa. Ezekben többnyire a Politikai Bizottság tagjai, a Központi Bizottság titkárai, osztályvezetői, megyei első titkárok, a budapesti pártbizottság vezetői nyaralhattak.<sup>58</sup>

A Kádár-korban jellemző volt az, hogy az üdülőkben különböző szintű lakosztályokat és szobákat alakítottak ki, ahol a különböző rendű és rangú funkcionáriusok pozíciójuknak megfelelő ellátást kaptak. Balatonaligán például két részre osztották a pártüdülő területét: Aliga II-n álltak a patinás villák az elegáns kiszolgáló létesítményekkel (a Club Aliga üdülőhelyen ma is megtekinthető a 4-es villa, amelyet rendszerint a

<sup>56</sup> Idézi Z. KARKOVÁNY Judit: A balatonarácsi Brázay villa. *Füredi História*, VII. évf. 2. sz. 2007. december 2–7. 3–4.

<sup>57</sup> Jóban-rosszban. Interjú Kádár Jánosnéval. V. *Magyarország*, 1989. november 3. 4.

<sup>58</sup> MOL M-KS 288. f. 7/537. ó. e. (1977. november 21.)

Kádár-házaspár vett igénybe<sup>59</sup>), Aliga I-en az apparátus alacsonyabb beosztású tagjait a kisebb lakosztályokat, szobákat rejtő modern köépületek mellett fabungalókban is elszállásolhatták. A két területet kerítés, sorompó és kormányőrök választották el egymástól. Az apparátus alacsonyabb beosztású tagjai közvetlen közelből láthatták, hogy a legfelsőbb vezetés tagjai megkülönböztetett helyzetben vannak, és érzékelhették az őket tőlük elválasztó határokat. A Kádár-korra – részben az első titkár magatartása, viselkedése nyomán – kialakult és megszilárdult a hierarchikus rend a pártállam bürokráciáján belül.

Kádár János a többi pártvezetőhöz hasonlóan sokat utazott. Az egyik híres alkalom volt, amikor az első titkár és kísérete, Hruscsov vendégeként a *Baltika* nevű hajón 1960 szeptemberében New Yorkba indulhatott az ENSZ közgyűlésére.<sup>60</sup> Kádár utóbb feleségének büszkén mesélte, hogy helytállt az európai szocialista országok vezetőinek csapatában. Tamáska Mária 1989-ben a következőképpen elevenítette fel a történetet: „....egy szovjet hajón keltek át az óceánon, aminek az volt a következménye, hogy a társaság egy része tengeri beteg (sic!) lett és napokig használhatatlan volt. A hajó ugyanis, egy kilencezer tonnás parti hajó erre a célra alkalmatlannak bizonyult, a tenger éppen azokban a napokban nem viselkedett valami nyugodtan. Az uram azt mesélte, hogy az étkezéseknél rendre csak Hruscsov és ő jelent meg. Mint mondta, »helyt kellett állnia a nemzetért«, de az étkezések után ő is rendre rosszul lett.”<sup>61</sup>

A Kádár-család legnagyobb közös úti élménye talán az 1977-ben az olasz fővárosban tett látogatásuk volt. Amikor az út diplomáciai előkészülete zajlott, Kádár János állítólag azt mondta, „ha már ott vagyunk, úgy illik, hogy a pápához is beköszönjünk”. Róma valósággal lenyűgözte őket, Kádár Jánosné még két évtized elteltével is lelkesedve mesélt az olasz fővárosról: „....amit lehetett, megnéztünk, de hát ott órákat lehetne eltölteni. Csodálatos a sixtusi kápolna, s mivel a Pietát egyszer megrongálták, azóta üveg kalitkában őrzik, de minket beengedtek oda is, úgy hogy egészen közelről csodálhattuk meg a szobrot. Egyébként egész Róma egy hatalmas és csodálatos alkotásokkal teli páratlan múzeum.”<sup>62</sup> Magánútra csak ritkábban utaztak el. Kádár János a külföldi pártvezetők közül Titóval és

<sup>59</sup> BEREZC János: i. m. 348.

<sup>60</sup> SIK Andre: *Bem rakparti évek*. Kossuth, Budapest, 1970. 234.

<sup>61</sup> Jóban-rosszban. Interjú Kádár Jánosnéval. IX. *Magyarország*, 1989. december 1. 4.

<sup>62</sup> Uo. 4–5.

Hruscovval ápolt jó kapcsolatot. Meghatározó élménye volt a Kádár házaspárnak, amikor Tito meghívására Brioni szigetén nyaralhattak. „A tenger nagyon kellemes volt, a nap egy részét a tengerparton töltöttük, úsztunk, sétáltunk. – elevenítette fel később Kádár Jánosné az élményeit – (...) egy kis délszaki növényekkel betelepített paradicsom, vagy hogy szerényebben fogalmazzak, botanikus kert volt.” Jozzip Broz Tito maga vezette a motorcsónakot, amikor kirándulni indultak.<sup>63</sup>

## Hétköznapiak

Kádár János első titkárként látszólag mindig kerülte a fényűzést, és puritán emberként jelent meg a nyilvánosság előtt. Nemcsak a közszereplésekkor, hanem az elittársaságon belül is így viselkedett, ennél fogva az ő visszafogottabb viselkedése, tartózkodóbb magatartása szabta meg a határokat. Ez a magatartás illeti ugyanis leginkább a választott szerephez. Mint annak idején Horthy Miklós, a konszolidáció letéteményesének mutatta magát, és nemcsak a nyilvánosság előtt, hanem a pártvezetésen belül is.

A Kádár-korban megszűntek a pártvezetőknek még a Rákosi-érában rendszeresített hétvégi találkozásai. A KB és a PB tagjai a VI. kerületben, a Munkácsy Mihály utcában lévő pártüdülőben étkeztek.<sup>64</sup> (Az épületben volt egy protokollszoba is, ahol az elegánsabb fogadásokat tartották.) Kádár János hétköznapi rendszeresen itt vacsorázott, szombat-vasárnap pedig ebédelt a feleségével.<sup>65</sup> Jellemző a Kádár-rendszerre, hogy a szervezett közös ebédeket a hétköznapiakra tolták át, és eltávolították a funkcionáriusok magánszférájától. Az úgynevezett „PB-ebédeket”, mindig a Politikai Bizottság ülése után tartották meg. Gáspár Sándor szerint ez „levezetője volt annak a feszültségnek, ami a PB-ülésen felhalmozódott”. 1958-ban néhány társaságkedvelő funkcionárius közös találkozásokat szervezett Leányfalun, ahogy a szakszervezeti vezető emlékezik: „egy időben meghonosítottuk, hogy napirend nélkül leülünk és beszélgetünk”. Kádár azonban ezeket „terméketlennek” találta, és alapvetően az ő elzárkózásán múlt, hogy nem lett folytatásuk.<sup>66</sup> Az uralom mindinkább professzional-

<sup>63</sup> Jóban-rosszban. Interjú Kádár Jánosnéval. VIII. *Magyarország*, 1989. november 24. 5.

<sup>64</sup> MOL M-KS 288. f. 37/385. d.

<sup>65</sup> BEREZC János: i. m. 305.

<sup>66</sup> Gáspár Sándor interjú. OSZK Történeti Interjúk Tára. 149.

izálódott, és az elit baráti, ismerősi társaságokból bürokratikus hivatás-és szokásrenddé vált.

Gáspár Sándor szavai szerint a Kádár-korszakban a vezetésen belül „rideg léggör” uralkodott.<sup>67</sup> A rideg pártvezető szenvedélyeiről, aki magatartásával, személyes példájával a többiek cselekedeteit is uralta, irányította, mégis viszonylag sokat tudunk. Az első titkárt árgus szemmel figyelő volt politikustársai sok apró részletet elárultak életéről, hétköznapi szokásairól.<sup>68</sup> Szűrös Mátyás emlékei szerint például „sakkozás közben vagy dominózás közben elengedte magát. Közvetlen volt olyan szempontból, hogy nagy tárgyalások után este lazított, akkor leültünk egy pohár sörre, beszélgettünk, vagy filmeket néztünk. Mindig nagyon szerette nézni a természetről, a világról szóló rövidfilmeket, a híradósortozatokat.”<sup>69</sup> Szigorú rendje volt azonban annak, hogy Kádár János a közvetlen munkatársak közül is kivel sakkozott, kivel ment futballmeccsre, kivel nézett filmeket vagy éppen kivel vadászott.

Az első titkár tévét ugyan csak elvétve nézett, ám rendszeresen ellátogattott a Hungarofilm és a Filmigazgatóság Báthory utcai épületébe. Az úgynevezett filmigazgatósági vetítőben olykor felesége, máskor PB-tagok vagy miniszterek társaságában nézett mozifilmeket. Kádár János mindig ügyelt arra, hogy megfelelő fizikai állapotban legyen. A Fiumében nevelkedett politikus gyermekkorától jól úszott. A többi pártvezetőhöz hasonlóan ő is uszodába járt, általában hetente kétszer. (A legfőbb funkcionáriusok kényelmét szolgáló rekreációs jótétemény volt a Pártfőiskola uszodája, amely az Ajtósi Dürer sori épületegyütteshez tartozott.)<sup>70</sup>

Kádár János másik kedvelt időtöltése a sakk volt, és ezt a szenvedélyét a nyilvánosság előtt is szívesen vállalta. Gyakran mutatkozott sakkozók körében, lefényképezték sakkversenyeken, amint kezét fog a versenyzővel, vállára vetett zakóval figyelmezteti a mérkőzéseket, és a Magyar Sakkszövetség székházába is sokszor ellátogatott.<sup>71</sup> Az első titkárról nemcsak azt őrizte meg a köz emlékezete, hogy jól sakkozott, hanem úgy tartották, hogy a magyar sakk is sokat köszönhet neki. A Kádár-korszakban Magyarországra a világ első három sakknemzete közé számított (a Szovjetunió és Ju-

<sup>67</sup> Uo.

<sup>68</sup> Uo.

<sup>69</sup> KÖRÖSI Zsuzsanna–MOLNÁR Adrienn: i. m. 187.

<sup>70</sup> ACZEL György: i. m.

<sup>71</sup> MTI fotó F\_VIG19781204017.

goszlávia mögött). A sportnak általában is nagy szerep jutott a rendszer legitimációjában.

## Futball és társadalmi legitimáció

Az első titkár deklaráltan szerette a focit. Pályán volt már akkor is, amikor a Magyar Kommunista Párt hazai kommunistákkal felálló csapata, 1945-ben megmérkőzött a parasztpárti politikusokkal. A következő évben a kommunista párt prominenseként Kádár János lett a VASAS elnöke.<sup>72</sup> 1957-ben, a Kádár-rendszer kiépülésének évében, egyfordulós pontvadászatot indítottak, amelyet az első titkár kedvenc csapata, a Vasas nyert meg.<sup>73</sup> A közvélekedés nem tartotta véletlennek a futballegyesület váratlan sikersorozatát. Az első titkár rendre feltűnt a focimeccseken, és sosem rejtette véka alá, hogy ő hű maradt a gyökereihez, és továbbra is egy „munkáscsapatnak”, a Vasasnak szurkol. Szimbolikus gesztus volt a kádári hatalom részéről az is, hogy a Ferencváros és az MTK 1957-ben visszakaphatta a régi nevét. Amikor végül, 1963-ban, örökkévalóságnak ható 14 év után, a Fradi ismét bajnokságot nyerhetett, szurkolói a futball-legendárium szerint boldog mámorukban az első titkár nevét skandálták: „Bajnok lett a Ferencváros / fasza gyerek Kádár János”.<sup>74</sup>

Kádár János, aki mindig nagy futbalszurkoló hírében állt, személyesen odafigyelt a válogatottra is. Szepesi György az 1958-as világbajnokság után állítólag közbenjárt az első titkárnál annak érdekében, hogy ismét Sebes Gusztávot nevezzék ki a válogatott élére. Ám Kádár János nem adta be a derekát, mert attól tartott, hogy egy vereség után – az 1954-es berni döntőt követő utcai megmozdulásokhoz hasonlóan – ismét rendszerellenes tüntetések lehetnek.<sup>75</sup>

A magyar futball megreformálásának kérdése a rendszer fennállása alatt mindvégig vissza-visszatérő témája maradt a különböző párttestüle-

<sup>72</sup> KUTASSI László: *A Magyar Kommunista Párt sportpolitikája, 1944–1948*. Kossuth, Budapest, 1987. 94–95.

<sup>73</sup> RÓNAY Tamás: *A magyar foci legendája*. Múzsák Kiadó, Budapest, 1993. 108.

<sup>74</sup> HADAS Miklós–KARÁDY Viktor: Futball és társadalmi identitás. Adalékok a magyar futball társadalmi jelentéstartalmainak történelmi vizsgálatához. *Replika*, 1995/17–18. (89–121.) 104.

<sup>75</sup> Kó András: *Szemétből mentett dicsőségünk. Volt egyszer egy Aranycsapat*. Magyar Könyvklub, Budapest, 1997. 319–321.

tek üléseinek.<sup>76</sup> A pártvezetés időről időre meghirdette, hogy rendet tesz, és tiszta viszonyokat teremt a magyar foci körül. Kádár János nem bizonyult elődeihez fogható sportmenedzsernek, a hatalom legitimálásában a focinak azonban továbbra is szerepe volt. Olyan területnek látszott, ahol szükség van arra, hogy az „első ember”, vagyis az állam közbelépjen, és rendet tegyen, mert különben az ország nem számíthat számottevő eredményekre. A társadalmi konszolidáció volt a rendszer legfőbb üzenete, és Kádár János a futballpályák környékén is ennek szellemében tevékenykedett.

Jellemző epizódja a magyar futball Kádár-kori történetének Puskás Ferenc hazatérése. Kádár János rendszere sokáig halogatta az Aranycsapat külföldre távozott játékosainak a rehabilitálását. A rendszer legitimációja múltott ugyanis 1956 megítélésén. Az Aranycsapat nimbusza azonban az idő múlásával, ahogy megritkultak, majd teljesen elmaradtak a focisikerek, egyre csak erősödött. Végül Puskás Ferenc, a tékozló fiú hazalátogathatott. A legendás balösszekötő 1981-ben az angol válogatott elleni meccset megelőző gálamérkőzésen ismét pályára lépett nemzeti színekben, és két góljával emlékeztetett a régi szép fociidőkre. A mérkőzés végén, amikor az egész csapat odavonult a dísztribün elé, ahol a pártvezetők és kormánytagok foglaltak helyet, Puskás – miként az egykorú felvételeken látható – meghajolt Kádár előtt, és az első titkár a gesztust főhajtással viszonozta.<sup>77</sup>

## Társasági élet: a vadászat

Az első titkár nemcsak a focit kedvelte, hanem a vadászatot is. Amíg a futballal kapcsolatos szereplései, megnyilvánulásai inkább a nyilvánosság-  
nak szóltak, addig a közös vadászatok a korabeli elitársaságon belüli szerepének a megerősítését szolgálták. Kádár János még a Rákosi-korban kezdett vadászni: állandó résztvevője volt a negyvenes évek végétől a párt- és kormányvadászatoknak. Kádár az amnesztia évében, 1963-ban döntött

<sup>76</sup> 1974-ben például az Országos Testnevelési és Sporthivatal készített tervezetet az MSZMP Titkársága számára, amely a bajok okait kereste, s egyben gyógyírt is kínált azokra. A Titkárság határozatát utóbb eljuttatták a Rádióknak, a Televízióknak, és később nyilvános tanácskozást is rendeztek róla. A válogatott és a klubok „eredményeit a közvélemény nagy figyelemmel kísérte”, ezért a pártvezetés számára úgy tűnhetett, hogy határozott fellépésük a párt iránti „bizalmat” is erősítheti. MOL M-KS 288. f. 7/445. ó. e.

<sup>77</sup> Kő András: i. m. 319–321.

a pártvezetők zártkörű klubja, az Egyetértés Vadásztársaság megalakításáról. A háborút követő politikai változások felbomlasztották a társasági élet hagyományos formáit, megszűnt így a Nemzeti Kaszinó, az Országos Kaszinó vagy a Magyar Űriaszszonyok Nemzeti Szövetsége is. Az elit társasági élete azonban mégsem enyészett el a fordulat után. Kádár János a vadásztársaság életre hívásával gyakorlatilag a háború előtti társasági életet támasztotta föl, ami ekkor már a nyilvánosság teljes kizárásával zajlott. Az Egyetértés megalapítását – a konszolidáció ideológiájának a jegyében – a korban a pártvezetők akként értékelték, hogy az szervezett kereteket kínál a reprezentatív vadászatokhoz, és e téren is gátat szabott a hatalmi túlkapásoknak. Utólag a vadásztársaság működése sokkal inkább az új elit (vadászati) professzionalizációjának a jeleként értelmezhető. Rögzült az egyéni és a társas vadászatok rendje, kialakultak sajátos, az Egyetértés-tagokra különösen jellemző szokások.

Sokáig kizárólag Kádár Jánoson múlt, hogy kik lehettek a társaság tagjai, bár a tagságnak volt egy formális logikája is. Elvileg az Elnöki Tanács elnöke, az MSZMP Politikai Bizottságának tagjai és a Központi Bizottságának titkárai, a miniszterek léphettek be a vadásztársaságba, valamint a honvédség, a belső elhárítás, illetve a rádió és a televízió vezeterei. Később ez a kör bővült, és bekerültek a csapatba jól helyezkedő megyei első titkárok, tanácselnökök, és különböző országos hivatalok vezetői is.<sup>78</sup> Mint általában a titkos társaságoknak a történelemben, ennek a vadásztársaságnak is voltak sajátos beavatási szertartásai. Az Egyetértésben a hatvanas, hetvenes években állandósultak a vadászavatások. Az avatás szertartászerű, hagyományos része volt a fenékre verés. Cserkelés után a zöldfülű vadászt az elejtett vadra fektették, és az avatópálcával az ülepére suhintottak – finoman. Úgy, ahogy ez a hazai erdőkből mindig is történt.<sup>79</sup>

Az 1970-es évek végéig fokozatosan bővült a társaság tagsága, mígnem Kádár János személyes utasítására előbb „létszámstopot” rendeltek el, majd több vadász tagságát felülvizsgálták. Újrarajzolták a határokat, állandósultak a kizárások. Az első titkár ennek révén is felügyelte a pártvezetést, és érzékeltette azt, hogy központi szerepe van a (vadász)társaságon belül. Kádár Jánost, a megfontolt vadászt visszaemlékezések szerint bosszantották a jó hangulatú, ámde fegyelmetlen családi vadászatok. En-

<sup>78</sup> Dr. TÓTH Sándor: *A hímév kötelez. Vadgazdálkodás és vadászat Magyarországon*. Második, bővített kiadás. Nimród, Budapest, 2005, 126.

<sup>79</sup> Interjú Marton Károllyal. (Budapest, 2008. november 6.)

nek következménye volt, hogy külön vadászatonkat szerveztek a nők és a gyerekek számára. Megalakult az Ifjú Nimród Vadásztársaság, illetve kísérletet tettek a „nimródhölgyek” összefogására.<sup>80</sup> Később új vadásztársaságot alakítottak a „körön kívül” rekedt nyugdíjasoknak az eufemisztikus „Barátság” elnevezés alatt, amelyet az Egyetértés-vadászok csak „elfekvőnek” tituláltak.<sup>81</sup> Ha valaki elveszítette pozícióját, ide számúzték az Egyetértésből, ami utóbb számos feszültség forrásává vált. Mivel a legmagasabb pozíciók birtoklói közül sokan vadásztak, és akinek módja volt rá, ezt az Egyetértésben, Kádár János mellett tette, a vadászó állami és pártvezetők körében a társasági tagság feltehetőleg a legszűkebb vezetésbe való „bekerülés”, elvesztése pedig a „kirekesztődés” szimbóluma lett.

A korabeli trófeakatalógusokban a szerencsés kezű vadászok felsorolásában szép számmal találunk ismert személyiségeket. A hazai vadászok arany- és ezüstérmes trófeái között ott szerepelnek a pártvezetők rekordzsákmányai is. A Mezőgazdasági Múzeum trófeakiállításán például az 1969. év kiállított aranyérmes szarvasagancsai között az első és a harmadik helyre Kádár János által elejtett vad trófeája került.<sup>82</sup> Hatvanadik születésnapja előtt a gyulai vadászok egy világrekord dámbika elejtésével szereztek örömet az első titkárnak. Ezt követően több mint húsz éven át ő vezette a világranglistát. A dám a legtöbb országban nem számított trófeás vadnak, külföldi vadászok így nem törtek Kádár János babérajaira. Magyarországon a hivatásos vadászok pedig sokáig nem mertek mással nagyobb agancsú bikát lövetni, és talán nem is akadt olyan vadászvendég, aki vállalkozott volna erre.<sup>83</sup>

A vadászatonkat után a funkcionáriusok kisebb csoportokat alakítva múltatták az időt. Kádár János a politikai bizottsági tagok számára megközelíthetetlen maradt, rendszerint a vezérkar főtisztjével, Szűcs Ferencsel kártyázott, hozzájuk még a vadászati osztály vezetője és a helyi vadászati

<sup>80</sup> Dr. TÓTH Sándor: i. m. 91–92.

<sup>81</sup> Uo. 132–133.

<sup>82</sup> Trófeakiállítás. A hazai vadászok 1969–1970. évi arany és ezüstérmes trófeái. 1970. 06. 20–30. Mezőgazdasági Múzeum. Szarvasagancs 1969. aranyérmes: 1. Kádár János, 2. Kárpáti Ferenc, 3. Kádár János, 4. Dr. Horváth Béla, 5. Kovács István, 6. László Andor, 7. Csémi Károly, 8. Gáspár Sándor, 9. Földes László, 10. Mátyás László, 11. Timár Mátyás, 12. Borbándi János, 13. Fock Jenő, 14. Czinege Lajos, 15. Cseterki Lajos. Vadászati kiállítások és trófeabemutatók. 62. (MOL XIX-K-9-aj 44. d.) Az ugyanebben az évben megrendezett győri Vadászati Kiállításon a Horst Gerlach, Witzl Jürgens, Rudolf Hess és Helga Hess által elejtett szarvasok agancsai vezették a rangsort. Uo. 132.

<sup>83</sup> Interjú Bányai Józseffel. (2008. november 10.)

vezető csatlakozott. Egy másik asztalnál a PB-tag-triász Gáspár Sándor, Németh Károly, Biszku Béla, valamint a társaság orvosa, Zoltán János keverte a lapokat. Ultiztak és beszélgettek, Kádár János jelenlétében azonban tilos volt országos ügyeket szóba hozni. A legtöbben fröccsöztek; az első titkár a száraz fehérbort szerette, mértékkel ivott. A kártyában viszont – visszaemlékezések szerint – nem volt ilyen szerény, partnerei rendre, kötelezően nyerni hagyták.<sup>84</sup>

A társasvadászatonkat követő vacsorákon a Gundel Étterem személyzete szolgáltatta az ételt és az italt. Az egykor gundeles, később Hunguest Hotels vezérigazgató-helyettes, Marton Károly is felszolgált ezeken az eseményeken: „Gasztronómiai kommandónak hívtak minket, nem ismerünk lehetetlent, volt, hogy egy szüreti multság alkalmával egy fél hegyoldalt elbontattak nekünk, csak hogy megoldjuk a szervírozást.”<sup>85</sup> Tóth Sándor vadászati vezető is ott volt a körökben, amikor Kádár János és csapattársai közösen múltatták az időt: „Kádár Jánosnak a kelkáposzta és a káposztás cvekedli a kedvence volt, hát akkor a legfinomabb ételek mellett mintegy köretként megjelentek ezek is, és mindenki szerette a cvekedlit meg a kelkáposztát is, mert nem illett nem szeretni.”<sup>86</sup> Kádár János a felszolgálók emlékei szerint nem mulasztotta el egyetlen protokolláris rendezvény után sem, amikor távozott, hogy kezét fogjon a személyzet tagjaival, és elköszönjön tőlük. Hasonlóan közvetlenül, udvariasan viselkedett a hivatásos vadászokkal is. A budakeszi vadászházban viszont, ahová többnyire felesége társaságában érkezett pihenni, más képet alakított ki magáról. A ház gondnoka, Berényi Kálmánné például „barátságatlan” emberként emlékszik az első titkárra: „Átnézett rajtam, mint az üvegen.”<sup>87</sup>

A nyolcvanas években az „Öreg”, ahogy Kádár Jánost a társasági tagok nevezték, már egyre kevesebbet járt ki az erdőbe. A társasvadászatonkról rendre elmaradt. Ahogy Kádár János hatalma megrendült a társaságon belül, a tagság mindinkább a formális pozíciókon múlt. Az első titkárnak a legkevésbé sem volt érdeke, hogy a vadásztársaságot mások használják fel klientúraépítésre, így formálissá tették a bekerülés rendjét. A Minisztertanács elnöke, Lázár György 1983-ban külön utasításban szabályozta,

<sup>84</sup> Dr. ZOLTÁN János: *Legenda és valóság*. Dénes Natúr Műhely, Budapest, 1996. 34–35.

<sup>85</sup> Interjú Marton Károllyal. (Budapest, 2008. november 6.)

<sup>86</sup> Interjú dr. Tóth Sándorral. (Budapest, 2008. szeptember 25.)

<sup>87</sup> Interjú Berényi Kálmánnéval. (Budapest, 2008. október 10.)

hogy kik vadászhatnak az erdő- és vadgazdaságok, vagyis az Egyetértés területén.<sup>88</sup>

## A *ressentiment* korszak vége?

Aczél György visszaemlékezése szerint a nyolcvanas években „egyre sűrűsödött körülötte a magány. Egyre inkább leépítette amúgy is gyér személyi kapcsolatait, egyre inkább elszigetelte magát a világtól, az emberektől.” Mind kevesebbszer jelent meg nyilvános rendezvényeken, alig járt már vadászni, elmaradtak a kártyapartik is. Egyre többet sakkozott viszont, egy-maga játszotta végig a sakkfeladványokat. Ameddig egészsége engedte, hetente kétszer még eljárt úszni, és hetente egyszer moziba is. Nem csak a társas kapcsolatai szűntek meg; felhagyott az őt korábban jellemző szokások jórészeivel is. Kádár János élete vége felé a hétköznapjaiban ismét magánemberré vált, elmaradtak a tudatosan formált gesztusok, lehámlott az a manír, amely korábban a pártvezér minden cselekedetét övezte.

A nyolcvanas évek végére a házaspár szinte teljesen magára maradt, és egymásra utaltan éltek az elegáns rózsadombi környezetben. Kádár János utolsó beszéde után a pártszékházból feleségére támaszkodva távozott. Aczél György így írta le a jelenetet: „...bukása után a lépcsőn lefelé a feleségével, már nem ugrálnak körülöttük a testőrök, már udvariasságból sem kísérik le az ajtóhoz – két magányos öregember megy le, a súlyosan beteg asszony, felnőtt férje fölél, és vezeti az öreget.”<sup>89</sup> Amikor a KB 1989. május 9-i ülésén felmentették pártelnöki tisztsége és KB-tagsága alól, első felindulásában Kádár állítólag így fordult feleségéhez: „Öltözz fel, hozd magad rendbe, elmegyünk ebből a házból.”<sup>90</sup> Végül azonban maradtak, és nem költöztek el az elegáns rózsadombi villából.

A rendszerváltás évében a tüntetők elkerülték a budai Hegyvidéket, a megmozdulások célja nem annyira a régi elit, a rendszer képviselőinek, a személyeknek felelősségre vonása volt, hanem a régi intézmények lebontása. Egyetlen rendezvényt jelentettek be csupán a Rózsadombra, azt is a Cserje utcába, Kádár János villája elé. A rokonszenvtüntetést szervező kommunista ifjakat, Antoniewicz Rolandot és Rózsa Gy. Eduárdót azon-

<sup>88</sup> Dr. ZOLTÁN János: i. m. 63.

<sup>89</sup> ACZÉL György: i. m. 124.

<sup>90</sup> Jóban-rosszban. Interjú Kádár Jánosnéval. X. *Magyarország*, 1989. december 8. 5.

ban a belügy illetékesei Kádár János rossz egészségi állapotára hivatkozva lebeszéltek a demonstrációról.<sup>91</sup>

Kádár János 1989. július 6-án hunyt el, azon a napon, amikor a Legfelsőbb Bíróság posztumusz felmentette Nagy Imrét és mártírtársait az ellenük emelt hamis vádak alól. Július 14-én – alig egy hónappal a monumentális Nagy Imre-újrateremtés után – a Kerepesi Temetőben a Munkásmozgalmi Pantheon parcellájában helyezték nyugalomra, százezresre becsült gyászoló tömeg jelenlétében. A sírhelyet állítólag Grósz Károly jelölte ki; Kádár János emlékére egy méretében és anyagában a többitől elütő, kiemelt síremléket állítottak. Jóllehet korábban az elhunyt első titkár maga akarta, hogy az ötágú csillaggal ékesített sírok egyformák legyenek a Pantheon területén.<sup>92</sup>

Kádár János a hatalom éveiben tudatosan használta a kor médiumait. A szocialista sajtó és az a közeg, amely körülvette, politikusidolt faragott belőle. Ahogy Richard Sennet megállapítja: „A ressentiment korunk sajátossága. A ressentiment politikusa erényességmaszkokat visel s megítélésében szándékai, nem tettei játsszák a döntő szerepet.”<sup>93</sup> Az első titkár korát megelőzve ismerte fel, hogy a „politikában a személyiség megjelenése kivonja a politikai tartalmat”. A szerénység álarca mögött lényegében bármit megtehetett, olyat is, amit még narcisztikus elődje sem.<sup>94</sup> Ennek a kultusznak a továbbélését mutatja, hogy a karizmatikus diktátor személye, szerénynek és egyszerűnek tetsző személyisége a rendszerváltás utáni Magyarországon is nosztalgikus emlékezés tárgyává vált.<sup>95</sup>

<sup>91</sup> ÁBTL I.12.2. 391/II-50/1/1989. 20-13. A tüntetés két szervezője 1989-ben a Szocialista Ifjúsági Szövetség vezetője volt. Antoniewicz Roland emellett a Kádár János Társaság Ideiglenes Központi Bizottságának az első titkára. Rózsa György Eduárdó később Rózsa-Flores Eduardo néven vált ismertté. A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület alapító tagja, a Jobbik.net szerkesztője, a *Kapu* és a *Leleplező* című folyóiratok munkatársa, az Ellenkultúra.info alapító-főmunkatársa, a Magyar Iszlám Közösség alelnöke. 2009. április 16-án Bolíviában egy Santa Cruz-i hotelszobában, máig vitatott módon, társaival együtt kommandósok agyonlőtték.

<sup>92</sup> TÓTH Vilmos: A Kerepesi úti temető másfél évszázada. *Budapesti Negyed*, 1999. nyár. (3–126.) 101.

<sup>93</sup> Richard SENNETT: *A közéleti ember bukása*. Ford.: BOROS Anna. Helikon Kiadó, Budapest, 1998. 413.

<sup>94</sup> Uo. 413.

<sup>95</sup> RAINER M. János: i. m. 214.